

Yermakova V. Ya. Everyday life of homeless children in social protection institutions in Podillia region in 1920s

The article analyzes historical sources and literature to investigate maintenance of children's homes in Podillia region. The author reveals the conditions of children's residence: the level of facilities in children's homes, food, clothes and foot-wear supplies. The archive sources help the author to reproduce the picture of everyday life of children's homes.

Key words: Podillia, child protection, a children's home, homelessness, material supply, daily life.

Ермакова В.Я. Повседневная жизнь беспризорных детей в учреждениях социальной защиты детства на Подолье в 1920 – е годы

В статье на основе анализа источников и литературы исследуется материальное обеспечение воспитанников детских домов на Подолье. Автор анализирует условия, в которых проживали дети: степень оснащения детских домов, обеспечение продуктами питания, одеждой, обувью. На основе архивных источников воссоздается картина повседневной жизни детского дома.

Ключевые слова: Подолье, охрана детства, детский дом, беспризорность, материальное обеспечение, повседневность.

УДК 94 (477) «1920/1925» (477. 43/44)

О. П. Мурашова

ПРОДОВОЛЬЧА ПОЛІТИКА НА ПОДІЛЛІ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1920-Х РР.

У статті досліджуються особливості проведення продовольчої політики радянською владою у першій половині 1920-х рр. Характеризуються принципи, умови та засоби реалізації поставлених завдань. Розглядаються питання законодавчого оформлення вилучення продовольства. Визначаються головні наслідки даної політики для населення.

Ключові слова: продовольча політика, більшовики, воєнний комунізм, нова економічна політика (НЕП), комітети незаможних селян, продрозкладка, продподаток, голод.

Складовою частиною дослідження історії становлення та діяльності радянської влади в Україні є вивчення та аналіз соціальних процесів. Врахування історичного досвіду на різних етапах є першоосновою для прийняття успішних рішень з боку керівництва. Проведення ефективної соціальної політики є запорукою благополуччя в суспільстві та розвитку держави і підвищення якості життя.

Дана проблематика, на сьогоднішній день, є актуальною, оскільки комплексні дослідження відсутні. Науковці здебільшого приділяли увагу вивченню політичних та економічних процесів. Лише із прийняттям незалежності України розпочинається новий етап у дослідженні питань соціальної політики. Всебічний аналіз діяльності влади, спрямованої на покращення якості життя суспільства, викликає неабияку увагу з боку науковців. Можливість опрацювання раніше заборонених архівних матеріалів, робіт зарубіжних істориків стали підґрунтям для появи нових праць, що були позбавлені ідеологічного забарвлення, що мають пряме чи опосередковане значення. Конкретний історичний проміжок часу висвітлено в роботах Кульчицького С.В., Касьянова Г.В., Даниленка В.М., де вперше на основі доступних джерел проаналізовано головні особливості запровадження нової економічної політики, встановлення радянської влади. Питання, що стосуються соціальних відносин даного періоду, знайшли своє висвітлення у працях Кравченка П.М., Мовчан О.М., Степанчука Ю.С., Рибак І.В., Прилуцької Л.А. Вагомий внесок у дослідженні особливостей соціальної політики радянської влади зроблено Шарпатим В.Г. та Мельничуком О.А.

Метою даної публікації є спроба охарактеризувати головні компоненти продовольчої політики радянської влади, визначити особливості проведення та виявити її вплив на життєвий рівень населення, дати оцінку наслідкам.

Перша половина ХХ ст. ознаменувала початок складних випробувань з якими зіштовхнулася Україна. Перша світова та громадянська війна, голод, розруха суттєво

.....
пригальмували розвиток в державі. Першочерговим завданням на даному етапі постало вирішення продовольчих проблем, насамперед, в містах. Різка зміна політичного режиму була неоднозначно сприйнята в суспільстві, оскільки були як і прибічники, так і противники радянської влади. Успішне вирішення даного питання сприяло б підтримці більшовиків з боку суспільства. Планувалося постачання продовольства, в першу чергу, для Червоної армії та жителів великих промислових міст [1, с. 76].

Наказом Всеукраїнського революційного комітету від 11 січня 1920 р. було відновлено державну хлібну монополію та продовольчу диктатуру [2, с. 228].

Партійне керівництво радянської Росії особливу увагу приділяло регіону України, маючи на меті вилучити максимальну кількість сільськогосподарської сировини. Згідно із законом від 26 лютого 1920 р., хлібна розкладка встановлювалася в обсязі 160 млн. пудів. Вилученню хліба підлягали господарства, посівна площа яких становила понад 3 десятини. У 1920 р. продовольча політика стає одним із головних компонентів класової боротьби. 18 травня 1920 р. губернські виконавчі комітети отримали директиву, де зазначалося, що продовольче питання є, в першу чергу, питанням політичним [3, с. 164].

Виникнення великої кількості дрібних селянських господарств із низькою продуктивністю було викликано зрівняльним розподілом землі. Для прикладу, у Подільській губернії на 1857 р. їх налічувалося 475 862, у 1916 р. – 514 638, а на 1923 р. – 756 480 [4, арк 66].

Більшовицький уряд, прагнучи знайти підтримку з боку селянства, на початку 1920 р. здійснив спробу відновити комітети бідноти. Рішення про створення комітетів незаможних селян було прийнято на VI конференції КП(б)У в березні 1920 р. Впродовж жовтня 1920 р. до березня 1921 р. їх налічувалося 1800. Місцеві комнезами були зобов'язані доповідати продовольчим агентам про наявність заможних господарств, надсилати представників для вилучення сировини. З метою отримання якомога більшої кількості продукції, влада надавала комнезамам право застосування різноманітних методів впливу. До кінця 1920 р. в українському селі було зібрано 71,5 млн. пудів хліба [1, с. 78].

Продовольча кампанія на Поділлі мала свої особливості, головним чином, через нестабільність радянської влади в даному регіоні. Періодичність та короткочасність їх перебування не давала змоги в повній мірі налаштувати систематичну роботу щодо вилучення продовольства. У січні 1920 р. створено Подільський губернський продовольчий комітет. Задля вилучення продрозкладки було залучено кваліфікованих армійських продпрацівників. Військова організація сприяла вилученню на Поділлі близько 2 млн. пудів зерна [5, с. 434].

Для сприяння комнезамам у виконанні хлібної розкладки, згідно із постановою РНК від 21 січня 1921 р., у селах Поділля було запроваджено інститут п'ятихаток, сформованим із п'яти господарств. Дана структура відповідає за збір продрозкладки. Згідно із положеннями резолюції I народного з'їзду комнезамів Браїлівської, Межирівської та Овсянецької волостей Жмеринського повіту від 3 квітня 1921 р., проведення продовольчої політики сприяло подоланню економічної розрухи [6, арк 25].

Примусове вилучення продрозкладки у необмеженій кількості негативно позначилося на становищі сільського господарства в Подільській губернії. Значно скорочувалися посівні площі, селяни втрачали зацікавленість у результатах своєї праці. Заступником продкомісара було визнано повне припинення постачання хліба із Могилівського та Ямпільського повітів [1, с. 80].

Незважаючи на фактично повне грабування селянства, на допомогу місцевій владі протягом зими 1921-1922 рр. були відправлені військові частини. У грудні 1921 р. командувач Київським військовим округом Якір Й.Е. повідомив РНК УРСР, щодо виділення губерніям, зокрема, Подільській, 800 штиків та кілька ескадронів для проведення продовольчої кампанії [8, с. 250]. У протоколі засідання української економічної ради про застосування зброї підкреслено, що військовому керівництву було запропоновано використання кінного загону або отримання 2 тис. гвинтівок для озброєння продовольчої міліції [9, с.44].

Незадоволення політикою продрозкладки з боку селянства поступово перейшло у масовий повстанський рух, що охопив майже всі губернії України. На території Поділля він сягнув найбільшого розмаху [10, с. 36]. Так, у повідомленні №73 для членів ЦК та КПУ від 25 травня 1921 р. зазначалося про підготовку селянського повстання у Брацлавському повіті. Було

зафіксовано, що Ольгопільський, Гайсинський повіти оголошені ударними у боротьбі із бандитизмом [7, арк 7].

На X з'їзді РКП(б) було прийнято постанову «Про заміну розверстки натуральним податком», що ознаменувало перехід до нової економічної політики (НЕП). Продовольчий податок порівняно був меншим. У постанові РНК УРСР «Про натуральний податок на хліб, картоплю та олійне насіння» від 28 травня 1921 р., загальна сума податку становила 126 млн. пудів зерна замість 180 млн. згідно із продрозкладкою [11, с. 36]. Навесні 1921 р. почалося відновлення посівних площ [12, с. 46].

Великих труднощів зазнало постачання продовольством шкіл, дитячих будинків, лікарень. Вони практично нічого не отримували із переліку продуктів, що надходили до губерній. Наркомати народної освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, що виділяли продовольство та кошти для місцевих установ, не задовольняли в повній мірі існуючі потреби. Економічна криза суттєво вплинула на забезпечення військових частин, що дислокувалися на території Поділля. Начальником гарнізону в м. Вінниця 13 травня 1921 р. було видано наказ, відповідно до якого хліб видавався лише бойовим підрозділам та лікувальним закладам, решті – замінювався картоплею [13, арк. 30].

Недосконалість у проведенні продовольчої політики особливо проявилася під час засухи та неврожаю 1921 р. Відповідна ситуація склалася і в регіонах Росії. Тому партійне керівництво вважало за необхідне, насамперед, забезпечити промислові райони Росії за рахунок північних та правобережних районів України, що згодом стало причиною голоду 1921-1923 рр. Зменшення обсягів зерна різко посилювало продовольчий дефіцит у державі. На літо 1922 р. кількість голодуючих становила 15% населення [14, с. 77].

На 1921 р. в Україні було засіяно на 27 млн. десятин землі менше, ніж у попередньому році [10, с. 200]. Радянське керівництво, не зважаючи на скрутне становище в селі, продовжувало вивіз зерна. Лише 14 січня 1922 р. український Раднарком прийняв постанову про офіційне визнання неврожайними деяких губерній [15, с. 19]. Подільська губернія потрапила в їх число, яких на той момент налічувалося 12 [16, с. 25]. З метою подолання наслідків неврожаю було виділено 62 млн. крб., із них на насінневу позику для України – 1 млн. крб. [17, с. 1] Проте, тенденція погіршення продовольчого постачання, зменшення урожайності, руйнації селянських господарств продовжувала існувати [9, с. 248].

У березні 1922 р. державою було запроваджено разовий прогресивний грошовий громадянський податок на користь голодуючих, від якого звільнялися найменш забезпечені верстви населення: учні, інваліди, безробітні, червоноармійці, самотні матері та багатодітні сім'ї [12, с. 50]

За Подільською губернією чітко закріплювалися такі регіони: Придністров'я, Олександрівськ (Запоріжжя), Донбас та Царицинська губернія у Поволжі. Для того, щоб зібрати 20 тис. пудів жита для вищевказаних районів, Ямпільський повітовий комітет допомоги голодуючим у квітні 1922 р. запропонував знову у селах повіту організувати продрозкладку. Також із кожного працівника в обов'язковому порядку передбачалося відрахування із його пайка від 2 до 5 пудів хліба, знову запроваджувалися тижні і місячники для збору коштів на допомогу дитячим будинкам [18, арк. 219]

Значну кількість продовольчих товарів та коштів для фонду допомоги голодуючим було зібрано Вінницькою районною спілкою споживчих товариств [19, арк. 11]. За даними Подільського губернського комітету допомоги голодуючим, губернська спілка збрала впродовж 1921-1922 рр. в 13-ти повітах близько 800 млн. крб. та надіслала тисячі пудів продовольства [20, арк. 146]

Згідно зі звітом Подільської губернської комісії допомоги голодуючим станом на 1 лютого 1922 р., загальні результати збору ресурсів були наступні: Вінницький повіт – 6 161 пудів, м. Вінниця – 7 250 пудів, Могилівський – 2 214 пудів, Брацлавський – 17 094 пудів, Жмеринський – 6 865 пудів. Загальна сума коштів, зібраних в губернії, становила 998 212 114 руб. Загалом, із пожертвувань було отримано грішми 144 крб. 50 коп., золотом – 55 крб., 199 пудів зерна [21, арк. 67].

У містах, селах, громадських та державних установах були оголошені так звані «кухольні збори». У місцях масового скупчення людей, церквах, базарах вивішували кухлі із надписом «На допомогу голодуючим» [22, арк. 8]

За вивезене продовольство держава не отримала жодної компенсації. Проте, активно застосовувалася практика подяк. Наприклад, 16 січня 1923 р. було оголошено подяку робітникам з приводу допомоги населенню Запоріжжя [23, арк. 6], а 25 червня 1923 р. незаможні голодуючі селяни Одеської губернії оголосили подяку селянам Поділля [24, арк. 68].

Наслідки продовольчої політики негативно вплинули на якість життя в губернії. Проте, не зважаючи на складну ситуацію в регіоні, влада продовжувала використовувати насильницькі методи з метою отримання сировини.

Ситуація у містах також була критичною. Суттєво скоротилося споживання м'ясних та молочних продуктів. Порівнюючи із довоєнним часом, добова калорійність споживання скоротилася із 3 458 калорій до 2 582. Особливо помітно знизився рівень споживання робітників. Значно зросли ціни на сільськогосподарську продукцію [25, с. 18].

Зважаючи на катастрофічні масштаби неврожаю та голоду, радянське керівництво змушене було звернутися до урядів Європи та Америки з проханням допомоги у придбанні продовольства та посівних матеріалів. Ще в серпні 1921 р. Виконавчий комітет Комінтерну створив «Тимчасовий закордонний комітет допомоги Росії», що згодом був перейменований на «Міжнародний комітет робітничої допомоги». З травня 1922 р. закордонна допомога стала надходити до України. Розширилась мережа ідалень іноземних добродійних організацій. До 15 серпня пайки від Американської адміністрації допомоги одержали 848 тис. дітей та 800 тис. дорослих. Продовольча допомога продовжувалася до літа 1923 р. [14, с. 79].

У 1925 р. значна частина селянства не мала хліба. Для того, щоб протриматися до нового врожаю, люди змушені були вживати в їжу різноманітні сурогати. У Немирівському, Вороновицькому та Ободівському районах значна кількість незаможного населення харчувалася, в основному, картоплею. У перших двох районах кількість голодуючих селян становила приблизно 25%, а в останньому – 50%. У Тульчинському районі їх налічувалося близько 70%, в Уланівському – майже третина населення, в Брацлавському – до 50%, у Чечельницькому – близько 75%, що змушені були харчуватися буряками та макухою. У більшості сіл селянство часто вдавалося до продажу побутових речей, одягу [26, с. 47].

У процесі забезпечення Подільської губернії продовольством місцеві Ради повністю покладалися на власні сили, хоча і залежали від керівництва республіки, що повністю контролювала та розпоряджалася усіма ресурсами в державі. Дана проблема загострювалася тим, що населення не забезпечувалося споживчими товарами в повній мірі. Досить важко було подолати наслідки голоду. Допомога, що надходила із центру, була надзвичайно мізерною. Останні події стали поштовхом до виникнення різних соціальних проблем: розорення великої кількості господарств, безробіття, безпритульності, селянських повстанських рухів, зростання смертності серед населення. Примусова конфіскація сировини, що здійснювалася жорстокими насильницькими методами, вивіз збіжжя за кордон, стали, всупереч загальноприйнятій думці, причиною голоду 1921-1923 рр. в Україні [27, с. 69].

Прагнення відбудувати сільське господарство, особливо у неврожайних губерніях, змусило радянське керівництво організувати виробничу допомогу потерпілим селянам. Держава створила грошову систему сільськогосподарських кредитів (77%), які надавалися найбільш постраждалим губерніям [12, с. 27]. Загалом, політика більшовиків у галузі продовольчого забезпечення фактично продовжувала «воєнний комунізм», закладений в Україні із 1919 року.

Таким чином, політика радянської влади в галузі продовольчого забезпечення першої половини 1920-х рр. виявилася неефективною. В першу чергу це згубно вплинуло на українське село, за рахунок якого і здійснювалися подібні заходи. Примусовість, насильницькі методи заволодіння ресурсами селян викликали масові невдоволення щодо керівництва. Розорення господарств, неврожайність, голод, висока смертність – усе це створило катастрофічні наслідки для держави, яка ще не оговталася після воєн.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Григорчук П.С., Мельничук О.А. Продовольча політика більшовиків на Поділлі в 1919-1920 рр. / П.С. Григорчук // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. Випуск V. – Вінниця, 2003. – С.76-81.
2. Рубльов О.С., Реєнт О.П. Українські визвольні змагання 1917-1920 рр. / О.С. Рубльов. Серія: Україна крізь віки. В 15 т. – Т.10. – К.: Альтернативи, 2001. – 320 с.
3. Історія України: нове бачення. В 2-х томах. Т.2 / за ред. В.А. Смолія. – К.: Альтернативи, 1996. – 303 с.

Наукові записки

4. Держархів Вінницької області (ДАВО), ф.1., оп.1, спр.6. – 66 арк.
5. Отчет губисполкома Подолии (1920-1921 гг.). – Вінниця, 1922.
6. ДАВО, ф.П.1, оп.1, спр.471. – 25 арк.
7. ДАВО, ф.П.1, оп.1, спр.212. – 7 арк.
8. Мельничук І.П. Допомога населення Поділля голодуючим у 1921-1923 рр. / І.П. Мельничук // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. Випуск ІХ. – Вінниця, 2005. – С.248-251.
9. Голод 1921-1923 рр. в Україні. Збірник документів і матеріалів. / відп. ред. С.В. Кульчицький. – К.: Наукова думка, 1993. – 236 с.
10. Кульчицький С.В. Комунізм в Україні: перше десятиліття (1919-1928) / С.В. Кульчицький. – К.: Основи, 1996. – 400 с.
11. Калініченко В.В. Селянське господарство в до колгоспний період (1921-1929) / В.В. Калініченко. – Харків: Основа, 1991. – 129 с.
12. Мовчан О.М. Голод 1921-1923 рр. в Україні / О.М. Мовчан // Сторінки історії України ХХ століття. Посібник для вчителя. – К.: Освіта, 1992. – 20 с.
13. ДАВО, ф.Р.925, оп.8, спр.56. – 30 арк.
14. Мовчан О.М. Іноземна допомога голодуючим України в 1921-1923 рр. / О.М. Мовчан // Український історичний журнал. – 1989. – №10. – С.78-84.
15. Мороз І., Мороз П. Голод 1921-1923 рр. на Україні / І.Мороз // Історія в школі. – 2003. – №11. – С.18-21.
16. Мельничук І.П. Документи державного архіву Вінницької області про події голоду 1921-1923 рр. / І.П. Мельничук // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Збірник наукових праць. Випуск ІІІ. – Вінниця, 2005. – С.24-29.
17. Червоний край. – 1924. – 30 липня.
18. ДАВО, ф.П.8, оп.1, спр.14. – 219 арк.
19. ДАВО, ф.П.766, оп.1, спр.3. – 11 арк.
20. ДАВО, ф.П.766, оп.1, спр.3. – 146 арк.
21. ДАВО, ф.Р.489, оп.1, спр.809. – 67 арк.
22. ДАВО, ф.П.7, оп.1, спр.147. – 8 арк.
23. ДАВО, ф.Р.925, оп.1, спр.18. – 6 арк.
24. ДАВО, ф.Р.925, оп.1, спр.181. – 68 арк.
25. Веселова О.М., Марочко В.І., Мовчан О.М. Голодомори в Україні (1921-1923, 1931-1933, 1945-1946 рр.). Злочини проти народу / О.М. Веселова. – К.: Відродження, 2000. – 273 с.
26. Тищенко П. Голод на Поділлі в 1925 р. / П. Тищенко // Тези доповідей та повідомлень ХІХ Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. 18 лютого 1999 р. – Вінниця, 1999. – С.45-50.
27. Сербин Р. Протест робітників проти вивозу збіжжя за кордон під час першого голоду в Україні / Р. Сербин // Сторінки історії України ХХ століття. Посібник для вчителя. – К.: Освіта, 1992. – 175 с.

Murashova O.P. Food policy in Podillya region in the early 1920s.

The article deals with the peculiarities of the Soviet government food policy in the first half of the 1920s and characterizes principles, conditions and means of the given tasks implementation. The author highlights the questions of legislative registration of food extracting and identifies the main consequences of this policy for society.

Key words: food policy, the Bolsheviks, military communism, the New Economic Policy (NEP), committees of poor peasants, the surplus tax in kind, hunger.

Мурашова О.П. Продовольственная политика на Подолье в первой половине 1920-х гг.

В статье исследуются особенности проведения продовольственной политики советской властью в первой половине 1920-х гг. Характеризуются принципы, условия и средства реализации поставленных задач. Рассматриваются вопросы законодательного оформления по изъятию продовольствия. Определяются главные последствия данной политики для населения.

Ключевые слова: продовольственная политика, большевики, военный коммунизм, новая экономическая политика (НЭП), комитеты бедноты, продразверстка, продналог, голод.